

FORSKNINGSFÖRTROENDET FÖRSVAGAS

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Forskningen vid universiteten har mött en ökad kritik under senare år. De oftast positiva nyhetsrapporterna om nya forskningsresultat har ibland blandats upp med inslag om forskningsfusk och om enskilda forskare som missbrukat sin ställning. I SOM-undersökningen 2005 kunde vi konstatera att allmänhetens förtroende för forskning hade minskat något. Den oroliga frågan blev, håller allmänhetens forskningsförtroende på att försvagas? Vissa svaga tecken åt det hållet har alltså synts i de senaste SOM-mätningarna? Frågan är hur trenderna ser ut när vi lägger till den sista studien år 2006?

Förtroende för universiteten

En central indikator på utvecklingen är vad som händer med förtroendet för forskningens viktigaste hemvist – universiteten. Och där ser det fortsatt starkt ut. Universitet och högskolor är ett samhällsområde som präglas av ett högt förtroende bland allmänheten, inte lika rekordhögt som för några år sedan, men fortsatt högt. Som institution hamnar universitet/högskolor oftast på första eller andra plats i SOM-institutets förtroendebarameter som omfattar ett tjugotal samhällsinstitutioner (se vårt kapitel om samhällsförtroende). I mätningen 2006 blev det en andra plats efter sjukvården men strax före polisen och riksbanken. Andelen svars personer som 2006 uttalar ett mycket eller ganska stort förtroende för universiteten/högskolorna är 53 procent. Åren 2002-2004 var motsvarande andel något högre, mellan 54-57 procent. Å andra sidan åren 2001 och 2005 var andelen 51-52 procent. Den rimligaste slutsatsen är att förtroendet i huvudsak är stabilt. Det finns ingen anledning att vara alarmist och flagga för ett flagnande förtroende för universiteten.

Tilltro till forskare

Men universitet och forskning är inte samma sak även om de naturligtvis är nära relaterade. Så frågan kvarstår, finns det några tecken på ett försvagat förtroende för forskningen? Någon dramatik är det inte frågan om, men det finns sådana tecken. Ett är att förtroendet för forskare som yrkesgrupp minskat påtagligt under de två senaste åren. Andelen svenskar som har ett mycket eller ganska stort förtroende för forskare är 46 respektive 48 procent i SOM-studierna 2005 och 2006. Åren dessförinnan är andelarna klart högre, mellan 54-67 procent. Några andra yrkesgrupper som journalister i dagspress, poliser, lärare och sjukvårdens personal har också tappat något i förtroende under motsvarande period, men inte lika mycket som fors-

karna. Det som särskilt utmärker nedgången i förtroendet för forskare är att nedgången är störst i fråga om mycket stort förtroende (se tabell 1).

Det är också signifikativt att forskare som yrkesgrupp sjunkit på rangordningen över yrkesgrupper vi har förtroende för. I SOM-institutets första mätning 2002 kom forskare på klar andra plats efter sjukvårdens personal. År 2006 hamnar forskare på tredje plats efter sjukvårdpersonal och poliser och knappt före lärare på fjärde plats. Ett högt forskarförtroende är inte lika unikt och självklart längre.

Tabell 1 Förtroende för olika yrkesgrupper (procent)

Fråga: ”Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?”

	mycket stort	ganska stort	varken eller	ganska litet	mycket litet	ingen uppfattning	summa procent
sjukvårdens personal							
2002	28	57	10	3	1	1	100
2003	25	55	13	4	1	2	100
2004	28	56	11	3	1	1	100
2005	23	58	12	3	2	2	100
2006	22	57	13	3	1	4	100
forskare							
2002	18	49	21	2	1	9	100
2003	14	40	24	3	1	18	100
2004	17	49	22	3	0	9	100
2005	9	37	26	3	1	23	100
2006	10	38	27	2	1	22	100
poliser							
2002	17	49	22	7	3	2	100
2003	13	49	22	11	4	1	100
2004	13	55	20	7	4	1	100
2005	10	46	26	11	5	2	100
2006	10	50	24	9	3	4	100
lärare, grundskolan							
2002	14	48	24	6	2	6	100
2003	10	48	25	6	1	10	100
2004	12	54	22	5	2	5	100
2005	9	44	27	6	2	12	100
2006	8	44	27	7	2	12	100
domare							
2005	6	28	32	12	7	15	100
2006	9	34	30	8	3	16	100
präster i svenska kyrkan							
2005	5	25	34	10	9	17	100
2006	6	24	35	10	7	18	100
rikspolitiker							
2002	2	27	40	18	9	4	100
2003	2	22	37	23	10	6	100
2004	2	22	41	20	11	4	100
2005	1	15	37	26	13	8	100
2006	1	20	40	20	10	9	100

forts.

	mycket stort	ganska stort	varken eller	ganska litet	mycket litet	ingen uppfattning	summa procent
journalister, radio-TV							
2002	3	26	40	19	9	3	100
2003	2	24	41	21	9	3	100
2005	3	27	43	16	5	6	100
2006	2	28	39	17	8	6	100
journalister, dagspress							
2002	2	19	39	23	13	4	100
2003	1	14	35	29	18	4	100
2005	2	17	39	23	12	7	100
2006	1	17	36	25	14	7	100
företagsledare							
2003	2	19	37	19	12	11	100
2005	2	20	39	18	8	13	100
2006	2	21	39	17	7	14	100

Kommentar: Resultaten bygger på data från Riks-SOM 2002-2006

En annan sak att notera är andelen som har lågt förtroende för forskare inte har ökat utan att uppgången finns för dem som saknar uppfattning och som sedan 2005 ligger på drygt en femtedel av de svarande. En rimlig tolkning att det här rör sig om personer som inte längre är säkra på vilket förtroende man kan för forskare.

Lägst förtroende för forskare har äldre och lågutbildade, delvis beroende på att många här saknar uppfattning. Störst förtroende har högutbildade – 63 procent, i jämförelse med mindre än hälften (34 procent) bland lågutbildade. Några skillnader mellan mäns och kvinnors förtroende finns däremot inte. Mönstret har varit i stort sett detsamma under samtliga undersökta år.

Forskning inom olika fakultetsområden

En annan indikation på att förtroendet för forskningen minskat något är utvecklingen när det gäller tilltron till forskningen på olika mer konkreta områden. Vi har i SOM-undersökningarna mätt svenska folkets förtroende för forskningen inom sex olika fält avgränsade enligt fakultetsområdena. De fem gamla fakulteternas förtroende har vi mätt sedan 2002. Det nyare fakultetsområdet utbildningsvetenskap har vi studerat sedan 2004. Resultaten är i samtliga fall entydiga när det gäller trenden. Förtroendet minskar, inte mycket, men jäms över alla fakultetsområden. Medicin, till exempel, som alla år åtnjuter högst förtroende uppvisar en nedgång från 84 till 79 procent, där beräkningen visar andelen människor som uttrycker ett mycket eller ganska högt förtroende. För humaniora, som är det område som brukar uppvisa lägst förtroendesiffror har andelen personer som anger att de har ett

mycket eller ganska högt förtroende minskat från 37 respektive 41 procent åren 2002-2003 till 34-35 procent åren 2005 och 2006.

Tabell 2 Förtroende för forskning inom olika områden (procent)

Fråga: ”Allmänt sett, vilket förtroende har du för den forskning som bedrivs inom Sverige inom följande områden?”

område	mycket/ganska stort förtroende	varken eller	mycket/ganska litet förtroende	ingen uppfattning	summa procent
Medicin					
2002	84	9	2	5	100
2003	84	8	2	6	100
2004	81	9	2	8	100
2005	78	11	2	9	100
2006	79	11	1	9	100
Teknik					
2002	71	16	2	11	100
2003	71	14	1	14	100
2004	73	14	1	12	100
2005	70	14	2	14	100
2006	69	16	1	14	100
Naturvetenskap					
2002	63	22	1	14	100
2003	68	16	1	15	100
2004	68	17	1	14	100
2005	63	20	1	16	100
2006	64	20	1	15	100
Samhällsvetenskap					
2002	48	33	3	16	100
2003	52	28	3	17	100
2004	50	29	3	18	100
2005	44	32	4	20	100
2006	49	30	4	17	100
Utbildningsvetenskap					
2004	43	26	6	25	100
2005	37	28	6	29	100
2006	37	29	7	27	100
Humaniora					
2002	37	29	5	29	100
2003	41	24	3	32	100
2004	38	26	4	32	100
2005	34	26	4	36	100
2006	35	28	5	32	100

Kommentar: Enkätfrågan omfattade svarsalternativen mycket respektive ganska stort förtroende, varken stort eller litet förtroende, mycket respektive ganska litet förtroende samt ingen uppfattning. Svaret "ingen uppfattning" ingår i procentbasen, men inte personer som hoppat över att svara. Den senare gruppen omfattade 2002 4-7 procent, 2003 3-5 procent, 2004 4-5 procent, 2005 3-5 procent och 2006 1-2 procent av undersökningspersonerna. **Källa:** SOM-undersökningarna 2002-2006

Den största nedgången noteras således för medicin och utbildningsvetenskap, låt vara att det i det senare fallet finns en klart högre andel som saknar uppfattning. För övriga områden är skillnaderna mellan åren inte statistiskt säkerställda.

I samtliga grupper är förtroendet för medicinsk forskning högst. Högutbildade uppvisar för samtliga vetenskapsområden klart högre siffror än lågutbildade. Differensen är emellertid störst i fråga om samhällsvetenskap, utbildningsvetenskap och humaniora där lågutbildade har ett lägre förtroende. Det kan också noteras att yngre har något lägre förtroende än äldre, trots att de i fråga om det generella förtroendet för forskare har högre värden än de äldre.

Försvagat stöd för satsning på spetsforskning

Förtroendenedgången är naturligtvis mycket liten. Det är kanske inte mycket att börja oroa sig för. Men eftersom vi vet sedan tidigare att det finns ett samband mellan förtroende och vilja och intresse att satsa på forskning är det något minskande forskningsförtroendet inte helt nonchalerbart. Människor som inte har förtroende för forskning är klart mindre intresserade av att satsa medel på vetenskap än människor som har förtroende. Skall vi lyckas få de många människorna att via skatten eller insamlingspengar betala forskning måste vi behålla deras förtroende.

Mot den bakgrunden är det lite illavarslande att vi i de nationella SOM-undersökningarna ser vissa tecken på att det något försvagade forskningsförtroendet redan fått som konsekvens att viljan att satsa på världsbästaforskning på olika områden minskat något under senare år. Resultaten redovisas i tabell 3. Vi har på ett tjugotal specificerade områden frågat om Sverige bör satsa på forskning på världsbästanivå. För åtta av dessa forskningsområden har vi information om hur åsikterna förändrats över tid sedan 2002. Alla förändringar är mycket små men i sex fall av åtta kan vi spåra en viss minskning i viljan att satsa. Tydligast när det gäller pedagogik där 35 procent ansåg att en forskningssatsning är mycket viktig 2002 mot endast 21 procent 2005, en minskning på 14 procentenheter. Motsvarande minskning är -7 enheter för IT-forskning, -4 för miljöforskning, -4 för forskning om genteknik, -2 för energiforskning och -1 enhet för historieforskning. Det är inga dramatiska siffror men tendensen är ändå entydig. De enda områden som till nöds uppvisar vissa smärre ökningar är cancerforskning, +1 procentenhet jämfört med 2002, men -2 jämfört med 2003, och transportforskning med +1 procentenhet mellan 2002 och 2005.

Betalningsviljan för spetsforskning har minskat – inte mycket, men den har minskat. Om vi begränsar oss till jämförelser mellan 2005 och 2006 kan vi dock notera en viss uppgång för både genforskning och miljöforskning, vilket dock inte för viljan att satsa tillbaka till läget i början av 2000-talet. År 2006 förde vi in statsvetenskap som ett nytt område. Med 41 procent som vill satsa på världsbästaforskning placerar sig ämnesområdet klart efter cancer-, miljö- och IT-forskning (ca 60 till 90 procent) men före historia och rymden (31 respektive 26 procent).

Tabell 3 Svenska folkets uppfattning om vilka områden som skall forskningsprioriteras (procent)

Fråga: ”Hur viktigt anser du det är att det i Sverige satsas på forskning på världsbästanivå inom följande områden?”

område		mycket viktigt	ganska viktigt	inte särskilt viktigt	inte alls viktigt	ingen uppfattning	summa procent
cancer	2002	78	17	3	0	2	100
	2003	81	15	2	0	2	100
	2006	79	17	2	0	2	100
reumatiska sjukdomar	2004	59	32	4	0	5	100
miljö	2002	57	34	5	0	2	100
	2003	58	32	6	1	3	100
	2004	51	37	6	1	5	100
	2005	49	37	6	1	7	100
	2006	53	37	7	1	2	100
energi	2002	54	35	5	1	5	100
	2005	52	33	6	1	8	100
teknik	2003	47	38	8	1	6	100
allergier	2005	37	42	11	1	9	100
pedagogik	2002	35	44	12	2	7	100
	2005	21	36	23	5	15	100
IT	2002	28	44	17	2	9	100
	2004	28	42	17	2	11	100
	2006	21	39	27	4	9	100
transportteknik	2002	26	45	20	1	8	100
	2005	27	44	16	2	11	100
genteknik	2002	27	30	26	9	8	100
	2003	35	29	20	9	7	100
	2004	24	34	23	8	11	100
	2005	20	30	24	12	14	100
	2006	23	34	27	8	8	100
nationalekonomi	2003	26	44	19	3	8	100
svenska språket	2005	22	30	27	10	11	100
företagsekonomi	2005	17	40	25	5	13	100
historia	2002	10	29	42	11	8	100
	2003	13	28	35	13	11	100
	2006	9	22	47	13	9	100
statsvetenskap	2006	9	32	36	9	14	100
arkeologi	2004	9	30	39	11	11	100
rymden	2004	9	25	40	14	12	100
	2006	6	20	43	21	10	100
filosofi	2004	8	20	39	16	17	100
design	2005	8	20	36	23	13	100

Kommentar: Resultaten kommer från Riks-SOM-undersökningarna 2002-2006. Antalet svarsper-soner är cirka 1600-1700 per år.

När det gäller skillnader mellan olika grupper vill kvinnor mer än män satsa på cancer- och miljöforskning och män mer än kvinnor på IT-forskning. För övriga områden undersökta 2006 finns det inga större könsskillnader. Åldersskillnaderna går åt olika håll beroende vilka forskningsområden det gäller: cancer-, miljö-, IT- och genforskning vill äldre, mer än yngre satsa på, medan rymden ligger klart högre bland de yngsta. Historia och statsvetenskap uppvisar ingen åldersskillnad. Högutbildade mer än lågutbildade vill satsa på miljö-, IT- och genforskning, lågutbildade ligger högre på cancerforskning, medan det för övriga tre inte finns några större utbildningsskillnader.

Nyttan av vetenskap

En ytterligare indikator på att forskningens ställning har försvagats bland allmänheten är resultaten från en mycket allmän bedömningsfråga som gäller nyttan av vetenskap. Enkätfrågan gäller om man tycker att den vetenskapliga utvecklingen under senare årtionden har gjort livet bättre eller sämre för vanliga människor. Mycket stora majoriteter svarar på den positiva sidan – vetenskapens utveckling har gjort livet bättre. Men andelen som avger detta positiva svar har sakta krupit nedåt från 78-79 procent 2002 och 2004 till 76 procent 2006. En nästan försumbar minskning kan det tyckas om det inte vore för det faktum att tendensen överensstämmer med vad vi funnit tidigare när det gäller en minskad tilltro till forskare, ett minskat förtroende för forskning inom alla fakultetsområden och en minskad vilja att satsa på spetsforskning.

De som tror mest på forskningen är de högutbildade – 86 procent tror 2006 att den vetenskapliga utvecklingen gynnat vanliga människor, i jämförelse med 65 procent bland lågutbildade. Åldersskillnaderna är klart mindre, medan män har en något större tilltro till vetenskapens nytta än kvinnor. Även här är det ett svarsmönster som vi observerat i tidigare undersökningar.

Alla små tecken som vi iakttagit i fråga om den svenska allmänhetens syn på forskning under de senaste fem åren adderar upp till en förhållandevis entydig slutsats. Förtroendet för forskningen håller långsamt – knappt iakttagbart – på att försvagas i Sverige. Vad som ligger bakom kan vi än så länge bara spekulera om. Alla rapporter om forskningsfusk och skandaler kan vara en faktor. Mindre framgångsrik forskning med tydliga resultat som kommer de många människorna till del kan vara en annan. Det är uppenbart att vi måste lägga ner mer forskarmöda på att såväl följa utvecklingen som försöka förstå vad som driver den.

Har riksdagsledamöterna förtroende för forskningen?

Folket har ett högt förtroende för forskning, om än något på nedgång. Hur är det med de folkvalda? Här är det mycket påtagligt att forskningen mycket konkret är

beroende av ett högt förtroende. Riksdagen beviljar knappast några större eller ökande medel till forskning som inte åtnjuter något förtroende. Forskningsområden med ett lågt förtroendekapital bland riksdagsledamöterna har uppförsbacke när det kommer till beslut om forskningssatsningar.

I den enkätundersökning med samtliga riksdagsledamöter hösten 2006 som Martin Brothén och Sören Holmberg genomförde ingick frågan om förtroende för olika fakultetsområdens forskning; det vill säga samma fråga som ställs till folket i SOM-undersökningarna. Resultaten i tabell 4 visar att väljare och valda är överraskande överens om vilka forskningsområden de har mest liksom minst förtroende för. Men resultaten visar också – mycket glädjande för forskningen – att riksdagsledamöter tenderar att ha ett genomgående högre förtroende för forskning jämfört med väljare. Forskningen har ett starkare förtroendestöd i riksdagen än bland folket. Det är kortsiktigt bra med tanke på att riksdagen mer konkret kontrollerar pengaffödet till forskningen, men långsiktigt något att tänka på om riksdagsledamöterna mer än hittills börjar lyssna på folket.

Tabell 4 Förtroende för forskning inom olika områden bland riksdagsledamöter 2006 (procent)

Fråga: ”Allmänt sett, vilket förtroende har du för den forskning som bedrivs inom Sverige inom följande områden?”

område	mycket/ganska stort förtroende	varken eller	mycket/ganska litet förtroende	Summa procent
Medicin	96	3	1	100
Teknik	94	6	0	100
Naturvetenskap	94	6	0	100
Samhällsvetenskap	72	23	5	100
Utbildningsvetenskap	57	32	11	100
Humaniora	68	26	6	100

Kommentar: Enkätfrågan omfattade svarsalternativen mycket respektive ganska stort förtroende, varken stort eller litet förtroende samt mycket respektive ganska litet förtroende. Något ”ingen uppfattning”-alternativ fanns inte. Antalet ledamöter som ej besvarade förtroendefrågan varierade mellan 4 och 5 personer, cirka 1 procent. De ingår inte i procentberäkningarna.

Källa: Riksdagsundersökningen 2006; Huvudansvariga: Martin Brothén och Sören Holmberg.

Antal svarande: 327 ledamöter (94 procent)

Riksdagsledamöterna har ett mycket solitt förtroende för medicinsk, teknisk och naturvetenskaplig forskning. Andelen som uttrycker ett mycket eller ganska stort förtroende slår nästan i taket med procentandelar mellan 94 och 96 procent. Motsvarande andelar är också mycket höga bland svenska folket – mellan 75 och 87 procent om vi bortser från dem som inte har någon uppfattning.

När det gäller övriga forskningsområden är förtroendesiffrorna något svagare i riksdagen precis som bland folket. Andelen ledamöter som har ett mycket eller ganska stort förtroende för samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning är 72 respektive 68 procent; klart högre än motsvarande andelar bland medborgarna. Bland vanligt folk är andelarna 59 respektive 51 procent (med ingen uppfattning borträknad.)

Sist på riksdagens förtroendelista kommer utbildningsvetenskap med endast 57 procent som hyser ett mycket eller ganska stort förtroende. Även bland svenska folket hamnar utbildningsvetenskap förhållandevis lågt på förtroendelistan, på en delad sista plats med humaniora och med 51 procent som har ett mycket eller ganska stort förtroende (ingen uppfattning borträknad) .

När man tar del av dessa förtroendeskilnader mellan olika forskningsområden slås man av den stora överensstämmelsen mellan väljare och valda när det gäller hur förtroendet för de olika fakulteternas forskning är rangordnad. Medicin toppar och längst ned hamnar humaniora och utbildningsvetenskap såväl i riksdagen som bland väljarna. Det är kanske inte så konstigt att medicinsk forskning har mångdubbelt större forskningsanslag än humanistisk och utbildningsvetenskaplig forskning. Vill man ha stora anslag måste man ha ett stort förtroende hos dem som betalar, det vill säga hos både medborgarna och deras valda representanter.

Det är viktigt att alla är med

Det som vi redovisat om svenskars syn på forskning kan summeras i två slutsatser: dels är förtroendet för svensk forskning överlag stort, dels är förtroendet något sjunkande. Det område som traditionellt åtnjuter störst förtroende, medicinsk forskning, är också det område som har tappat något mer förtroende än övriga. Nedgången skedde framför allt mellan 2004 och 2005 men kvarstår i stort sett 2006.

Som vi noterade redan i analysen på basis av den relativt stora nedgången i förtroende mellan 2004 och 2005 är det framför allt två faktorer som kan ha betydelse för att förklara förändringarna. Den ena är *performance*, alltså sådant som hänt inom forskningen. Här är det naturligt att peka olika slag av uppmärksammat forskningsfusik, något som framför allt drabbat det medicinska området. Det andra är en ökad uppmärksamhet för forskning i massmedierna. Ökad medieuppmärksamhet bidrar till att forskning avmystifieras, vilket sannolikt bidrar till en något minskad, men kanske också något mer realistisk förtroendenivå.

En tredje iakttagelse är att det finns en klar social skiktning i synen på forskning, liksom det finns i synen på universitet och högskolor (Nilsson och Weibull, 2007). Högutbildade tror mer på forskningen än lågutbildade och politiker mer än svenskar i allmänhet. I lågresursgrupperna är det framför allt en hög andel som saknar uppfattning vilket möjligen också kan tolkas som ett ointresse. En försvagning av förtroendet för forskning i kombination med ointresse i stora grupper utgör en uppenbar fara för utvecklingen av svensk forskning. Det handlar om att återskapa förtroendet och samtidigt öka intresset. Det är en svår ekvation men om det skall finnas ett opinionsstöd för svensk forskning är det viktigt att alla är med.

Referenser

Nilsson, Lennart, Weibull, Lennart (2007) Regional utveckling – högre utbildning och forskning. I Nilsson, Lennart (red) *Det våras för Västsverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.